DİL BİLGİSİ ÇALIŞMALARINDA "KARIŞMA, KARIŞTIRILMA, YANLIŞ HECE BÖLÜNMESİ, YANLIŞ ÇÖZÜMLEME" GİBİ İFADELERLE AÇIKLANAN BULAŞMA (CONTAMINATION) ÖRNEKLERİ ÜZERİNE*

On Examples of Contamination, Described in Some Grammatical Studies With Terms Such As "Confusion, Being Confused, Misanalysis, Missyllabication"

Tuncay BÖLER**

Dil Araştırmaları, Bahar 2018/22: 63-77

Öz: Makalede Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi* ve Zeynep Korkmaz'ın *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* adlı eserinde yer alan yazılar başta olmak üzere kimi dil bilgisi çalışmalarında "karışma, karıştırılma, yanlış çözümleme, yanlış hece bölünmesi" gibi ifadelerle açıklanan ve aslında bulaşma (contamination) örnekleri olarak değerlendirilmesi gereken ekler üzerinde durulmuştur. Bu yapılırken, söz konusu eke dair açıklamalar ilgili kaynaktan aynen alınmış; ardından ekle ilgili değerlendirmelerin bulaşma (contamination) teriminin sınırları içerisine girdiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Burada, makalede incelenen eklerle ilgili kimi değerlendirmelerin farklı araştırmacılar tarafından başka başka şekillerde yapıldığını da eklemek gerekir. Amacımız, Muharrem Ergin. Zeynep Korkmaz ve başkalarının açıklamalarının doğruluğunu sorgulamaktan ziyade, adı geçen araştırmacılar tarafından ele alınan bazı eklerin bulaşma (contamination) ile izah edilmesi gerektiğini göstermeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil Bilgisi, Bulaşma, Contamination.

Abstract: In this communiqué, suffixes that are described with terms such as "confusion, being confused, misanalysis, missyllabication" in some grammatical studies, especially by Muharrem Ergin in Türk Dil Bilgisi (Turkish Grammar) and by Zeynep Korkmaz in Türk Dili Üzerine Araştırmalar (Studies on Turkish Language), and that should actually be considered as examples of "contamination" will be discussed. In this article, descriptions of the suffixes in question will be cited verbatim and it will be shown that considerations on the suffix are covered by the term "contamination".

It should be noted that some considerations on the suffixes discussed here have been made by other researchers in various other ways. Our purpose is to show that the suffixes discussed by the said researchers should be described as contamination, rather than to question the accuracy of the descriptions and assessments.

Keywords: Grammar, contamination.

---

* Bu makale, *I. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Sempozyumu (BILMES 2017)*'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** *Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat/TÜRKİYE, tuncayboler@gmail.com* *Gönderim Tarihi: 17.01.2018 / Kabul Tarihi: 25.04.2018*

Bulaşma (contamination) teriminin izi dil bilgisi ve dil bilimi sözlüklerinde sürüldüğünde terimin kaynaklarda aşağıdaki gibi izah edildiği görülmektedir:

bulaşma (Alm. kontamination, Fr. contamination, İng. contamination, blend): Bir ögenin bir başka ögeyi etkileyerek, her ikisinin de birtakım özelliklerini taşıyan bir başka ögenin oluşmasına yol açması (Vardar 2002: 51).

bulaşma (contamination): İki kelimenin birbiri üzerine olan etkisiyle ortalama bir şeklin meydana çıkması. *Anlamamazlık* kuruluşu *anlamamaklık* ile *anlamazlık* şekillerinin bulaşmasından çıkmış sayılabilir. Burada *anlamamazlık* bir *bulaşma şekil (forme contaminée),* ötekiler *bulaşan şekiller (formes contaminantes)* durumundadır. Bu olaya *kırmalaşma (croisement)* da denir (TDK 1949: 42).

bulaşma: Sözlerin bazen ses, bazen anlam, bazen de hem ses hem anlamca birbirlerine karışmaları, birbirlerini etkilemeleri olayıdır. Anlam bakımından karşıtlık, yakınlık, eşlik vb. bağlantısı içinde bulunan, yani aynı ortamları paylaşan sözlerin birbirlerini etkilemesi, *bulaşma* olarak bilinir. Sözlerden birinin diğerine hem biçim hem de anlam bakımından etkide bulunması olayıdır. Eski Türkçe *kiçi* sözü, anlam bakımından karşıtı olan ve birlikte sıkça kullanılan *bedük* sözünün etkisiyle *kiçi bedük* > *kiçik bedük* > *küçük büyük* 'küçük büyük"*, tenri taala* > *tanrı taala* "yüce tanrı"*, atıg tetük* > *atik tetük* "hızlı, çabuk" vb. Bulaşma, eş sesliler arasında anlam bulaşması olarak da ortaya çıkabilir: *direk git-* < İng. *direct* "doğrudan doğruya", Far. *bâz âmâdan* 'dönmek' > *vâz âmâdan* > TT *vaz gelmek*; Far. *bâz (vaz) gâştân* > TT *vaz geçmek* (Karaağaç 2013: 214-215).

Necip Üçok *Genel Dilbilim (Lengüistik)* adlı eserinde *bulaşma (contamination)* için "Basit bir yanlışlıktır, iki lengüistik şekil birbirine tesir ederek bir tek kelime vücuda getirirler." dedikten sonra şu örnekleri vermektedir:

> "Kızım 4.1 yaşında iken *çarşamba* ve *perşembe* kelimelerini birbirine karıştırarak *çarşamba* yerine *çerşembe* şeklinde bir kelime kullanmış, fakat sonra ikaz üzerine düzeltmişti. Yine kızım 5.2 yaşında *akıllı* ve *atılgan* kelimelerini birleştirerek bundan *"Domuzlardan biri çok akılganmış."* gibi bir cümlede faydalanmıştı. Bir gün sonra da *bulaşma*ya misal olabilecek şu şekli kullanıyordu: *"Ona da tükür diyor, o da tükürüyor, masal da bitiriyor.",* fakat sonra farkına varıp düzeltti. Aklımdaki *uzak* ve *ırak* kelimelerini birbirine karıştırarak ben de bir kere *"Allah buralardan ızak..."* diyor ve hemen düzeltiyorum. Alman şair ve edibi Schiller *Die Räuber* adlı dramında *Schreiber* "yazıcı, kâtip" yerine *Skrizler* kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime Latince *scribere* "yazmak" ve Almanca *krizeln* "çızıktırmak"den üreyen *Krizler* "çızıktıran" kelimelerinin birbirine bulaşmalarından doğmuştur. Yine Almanca *Gemälnis* kelimesi Almanların belleğinde bir arada bulunan *Gemälde* ve *Bildnis* kelimelerinin konuşmak istenildiği anda birbirine karışmasından meydana gelir. Fransızca *je me sou-viens* "hatırlıyorum" sözü de *je me rapelle* ve *il me souvient* gibi iki şeklin birbirine bulaşmasıyla vücut bulmuştur" (Üçok 2004: 87-88).

Ahmet Bican Ercilasun da *Oğuz Adının Etimolojisi* adlı bildirisinde *Oğuz* kelimesindeki *bulaşma*dan bahsetmektedir. Bildiride Ercilasun "kabile" anlamına gelen ve sonradan bir Türk boyunun adı olan *Oğuz* ile destan kahramanı *Oğuz*'un farklı

kelimeler olduğunu ifade ettikten sonra "kabile" anlamındaki *oğuz*un "oklar, boylar" anlamındaki *ok+uz*'dan geldiğini, destan kahramanının adının ise *öküz* kelimesiyle aynı olduğunu belirtir. Ardından Ercilasun buradaki aynılaşmayı *bulaşma*yla şu şekilde izah eder: "Destan kahramanının adı olan *öküz* kelimesi, boy adı olan *Oguz* kelimesi ile *bulaşma*ya (*kontaminasyon*a) uğramış ve bu sebeple *Oguz* biçimini almıştır" (Ercilasun 2015: 19).

Yakıştırma terimiyle konuyu ele alan Ahmet Topaloğlu'nun *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*'ndeki *contamination* izahı ise şu şekildedir:

> *yakıştırma (Fr. contamination):* Bir ögenin başka bir ögeyi etkilemesiyle her ikisinin birtakım özelliklerini taşıyan bir başka ögenin meydana gelmesine yol açması. Ör. Fransızca *bulletin*'in etkisiyle Türkçe *belletmek* fiilinden *belleten,* yine Fransızca *école*'ün etkisiyle *okumak* fiilinden *okul*, Arapça *bu'd-buud*'a, benzeterek *boy* isminden *boyut* kelimesinin yapılması gibi (Topaloğlu 1989: 156).

Ahmet Topaloğlu'nun sözlüğünde *bulaşma* (contamination) ile *örnekseme*[1] *(analogie)*nin karıştırıldığı söylenebilir. Topaloğlu'nun verdiği *belleten, bulletin* örnek alınarak türetilmiş örnekseme ürünü bir biçimdir. Örnekseme ürünü biçim, belli bir kural uyarınca bir ya da birçok başka biçime göre oluşturulmuş yeni bir biçimdir (Vardar 2002: 155). Fakat *bulaşma* ürünü olan biçimler, karma veya bozma ya da yukarıdaki *Oğuz* örneğinde olduğu gibi aynılaşan biçimlerdir.[2]

Burada dil bilgisi ve dil bilimi sözlüklerinde madde başı olmak dışında Türkçede çok fazla ele alınıp incelenmeyen *bulaşma (contamination)* üzerinde S. Türkmen tarafından yapılan bir çalışmadan bahsetmek gerekir (Türkmen 2009). Makalesine *Aynılaşmış Kelimeler* başlığını koyan araştırmacı, *aynılaşma* terimini teklif ettiği konunun önce *galat* olarak başladığını ve daha sonra yaygınlaştığını ifade etmekte, ardından *aynılaşma*yı *bulaşma*nın özel ve ilerlemiş bir biçimi olarak değerlendirmektedir (Türkmen 2009: 970). Türkmen yazısında *atlı karınca* sözünde İtalyanca *carozza*'nın *karınca* ile, *bit pazarı* sözünde *bayat* "eski" > *bat*'ın *bit* ile, Fransızca *direct*'in Türkçe *direk* ile, Arapça *beyn* kelimesinin Türkçe *beyni* "beyin" ile, *kel alaka* sözündeki Fransızca *quel* "ne, hangi"in Türkçe *kel* ile, *laf atmak* sözünde *aytmak* "söylemek"ın *atmak* ile, İtalyanca *tappo* > *tapa* > *tıpa*'nın *tepesi atmak* sözünde *tepe* ile, Arapça *yakîn* kelimesinin Türkçe *yakın* ile, *yola koyulmak* sözünde *kuyulmak* "dökülmek"ın *koyulmak* ile *aynılaş*tığını anlatmaktadır.

Bahsedilen yazıda konu sadece kelime bağlamında ele alınmış, ek düzeyindeki örneklere değinilmemiştir. *Bulaşma*nın sadece kelimeler değil, ekler bağlamında düşünülebileceğini de söylemek gerekir. Makalede *bulaşma (contamination)* konusu bu boyutuyla yani ekler bakımından ele alınacaktır.

Bazı kaynaklarda *yanlış çözümleme* ve *yanlış hece bölünmesi* vb. şekilde izah edilen ve aslında birer bozma biçim olan eklerin de *bulaşma* neticesinde ortaya çıktığı

1 "Genel dil biliminde *analogie, back formation, analogic creation, analogical change, proportional analogy* terimleriyle adlandırılan *örnekseme,* dilde var olan bir ses, biçim, birleşik söz veya söz dizimi yapısına benzetilerek, bu yapı örnek alınarak yeni biçim veya söz dizimi yapılarının elde edilmesidir" (Öner 2010: 483). "Örnekseme ürünü biçim, belli bir kural uyarınca bir ya da birçok başka biçime göre oluşturulmuş yeni bir biçimdir. Örnekseme genellikle düzenlilik yaratır, yapım ve bükün yöntemlerinde birlik sağlamaya yönelir" (Vardar 2002: 155).

2 Burada Günay Karaağaç'ın *bulaşma* ile ilgili şu tespitinin oldukça yerinde olduğunu belirtmek gerekir: "Türetmelerin temeli *örnekseme* olmasına karşılık, bozmaların temeli *bulaşma*dır" (Karaağaç 2013: 625).

söylenebilir. Nitekim bunlarda iki ayrı biçimden hareketle yeni bir biçimin oluşması söz konusudur. Bu durum bir örnekle şöyle açıklanabilir. Yanlış ayrıştırım teorisine göre -şAr eki şu şekilde oluşmuştur: *beş* kelimesine üleştirme eki -er'in getirilmesiyle meydana gelen biçim olan *beş-er,* dil hafızasında *yanlış bölünme* ile *be-şer* olarak düşünülmüş, dolayısıyla -Ar üleştirme sayıları yapan ek ile "şer" ögesi birbirine karışmıştır. Bu durum, dilde kullanılan -şAr üleştirme ekinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Buradaki hadisenin iki biçimin birbirine karışmasıyla yeni bir şeklin ortaya çıkması yani *bulaşma (contamination)* biçiminde gerçekleştiği ifade edilebilir. Buna göre, -Ar eki ile *be-şer*'deki "şer" ögesi *bulaşan şekiller*, -şAr üleştirme eki ise *bulaşma şekil* olmalıdır.

Bulaşma (contamination) ile ilgili bu bilgilerden sonra Muharrem Ergin'in *Türk Dil Bilgisi* ve Zeynep Korkmaz'ın *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* adlı eserinde yer alan makaleler başta olmak üzere kimi dil bilgisi çalışmalarında "karışma, karıştırılma, yanlış çözümleme, yanlış hece bölünmesi" gibi ifadelerle açıklanan *bulaşma (contamination)* örneklerine geçilebilir.

Aşağıda özellikle bu çalışmalardaki *bulaşma* örnekleri çıkarılmıştır. Örnekler tespit edilirken "karışma, karıştırılma, yanlış çözümleme, yanlış hece bölünmesi" olarak izah edilen konu ilgili kaynaktan aynen alınmış, ardından sözü edilen konuyla ilgili açıklamaların *bulaşma (contamination)* teriminin sınırları içerisinde olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Burada ilgili başlıktaki ekle ilgili olarak yapılan açıklamaların/etimolojilerin başka araştırmacılar tarafından farklı olarak yapıldığını eklemek gerekir. Fakat, amacımız açıklamaların doğruluğunu sorgulayıp tartışmaktan ziyade, dil bilginlerince aşağıdaki gibi ele alınıp değerlendirilen eklerin *bulaşma (contamination)* neticesinde oluştuklarının söz konusu çalışmalarda belirtilmediğini, bunların aslında bulaşma örnekleri sayılması gerektiğini ortaya koymaktır.

Geçmiş Zaman Teşkil Eden -dUk Sıfat-Fiil Eki ile -DI/-DU Görülen Geçmiş Zaman Ekinin Birinci Çokluk Şahıs Çekiminde Karışması

Zeynep Korkmaz *Eski Anadolu Türkçesindeki -van/-ven -vuz/-vüz Şahıs ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları* başlıklı makalesinde birinci çokluk şahıs eki -k ile ilgili olarak aşağıdaki açıklamayı yapmaktadır:

> *"Ek aktarması yoluyla oluşmuş bulunan kişi ekleri*: Bu türe giren en dikkat çekici ek, birinci geçmiş zaman (görülen geçmiş zaman) kipinin birinci çokluk çekiminde kullanılan -dUk ekidir. Bilindiği gibi, görülen geçmiş zaman -tI ekinin aldığı şahıs ekleri iyelik kökeninden gelmektedir. Buna göre de kipin birinci şahıs çokluk çekimi Eski Türkçe, Karahanlı ve Harezm Türkçelerinde *bartımız, bardımız, altımız, aldımız* vb. biçimlerde yapılmaktadır. Ancak, Harezm devri metinlerinden başlamak üzere zamanla birinci geçmiş zamanın birinci şahıs çokluk çekiminde -mIz şahıs eki yerine -k ekinin geçtiği görülüyor. Aynı durum geçmiş zaman kipine koşut olarak -sAmIz, -sAvUz, -sAk birinci şahıs çokluk şart kipi çekiminde de görülmektedir.
>
> Aynı türden ekler arasında yer değiştirme niteliğine dayanan bu geçiş, ilkin birinci geçmiş zaman kipinin birinci şahıs çokluk çekimine -dUk

geçmiş zaman sıfat-fiil (participium) ekinin aktarılması ile başlamıştır. *Divanu Lugâti't-Türk*'te geçmiş zaman eki için yapılan bir açıklama, bu geçişin niteliğini açık bir şekilde göstermektedir. Kâşgarlı'nın verdiği bilgiye göre, Uygur, Argu, Çiğil, Tohsı ve Yağma Türklerinin -tI ile yaptıkları geçmiş zaman kipini Suvarlar, Oğuzlar ve Kıpçaklardan birtakımı şahıs ayrılığı gözetmeksizin -dUk eki ile yapmaktadırlar. Kipin şahıs ögeleri şahıs zamirleri ile belli edilmektedir. *men ya kurduk* 'ben yay kurdum', *ol ya kurduk* 'o yay kurdu', *biz ya kurduk* 'biz yay kurduk', *olar tagka agduk* 'onlar dağa ağdılar', *ol anı urduk* 'o onu vurmuş', *men munda turduk* 'ben burada kalktım', *olar ewke kirdük* 'onlar eve girdi' vb. Yukarıdaki örneklerden ve yapılan açıklamalardan anlaşılıyor ki -dUk geçmiş zaman sıfat-fiil eki, şahıs zamirlerinin yardımı ile aynı zamanda çekimli fiil olarak kullanılabilmekte ve bir kısım Oğuz, Kıpçak zümrelerinde geçmiş zaman kipinin yerini tutmaktadır. Bu duruma göre de Türkçede: 1. eski -tI isim kökenine, 2. -dUk sıfat-fiil ekine dayanan iki türlü görülen geçmiş zaman türü olduğunu kabullenmek gerekiyor. Ancak *Divanu Lugâti't-Türk* dışında kalan hiçbir eserde birinci şahıs çokluk eki dışında -dUk ekinden gelmiş geçmiş zaman çekimlerine rastlayamıyoruz. Kâşgarlı'nın söz konusu ettiği çekim biçimleri, birinci şahıs çokluk eki dışında, eserler ile bize kadar ulaşamamıştır. Böyle olunca da -dUk ekinin yalnız birinci şahıs çokluk çekiminde yerleşip kaldığı, öteki çekimlerde zaman kullanılış alanından çekildiği yargısına varıyoruz. Metinlerde -dUk ekinin bu şekildeki yerleşmesine koşut olan başka bir gelişme daha görülmektedir. O da sıfat-fiilden gelen geçmiş zaman kipindeki -dU sesleri ile, -tI > -dI geçmiş zaman eklerinin **karıştırılması** ve bunların aynı imiş gibi kabul edilmesi olayıdır. İşte zamanla ortaya çıkan bu **karıştırma** sonundadır ki, -dImIz görülen geçmiş zaman birinci şahıs çokluk eki, yerini -dUk ekine bırakıvermiştir. *barduḳ, varduḳ, yidük, ayıtduḳ, ögrendük, sıduḳ* vb. örneklerde görüldüğü üzere, geçmiş zaman birinci şahıs çokluk çekiminin gerek eski metinlerde gerekse bugünün bazı ağızlarında, özellikle bir kısım Anadolu ağızlarında üçüncü şahıs çekimine aykırı olarak hâlâ yuvarlak ünlü ile devam ettirilmesi, işte ekin yapısından gelen bu özelliğe dayanmaktadır. Hatta denebilir ki, Eski Anadolu Türkçesinde ekin üçüncü şahıs teklik ve çokluk çekimleri dışında kalan bütün çekimlerinde yuvarlak ünlü almasının sebebi de belki -dUk ekindeki yuvarlaklığın etkisinden ileri gelmektedir: *ayıtdum, yarlıġadum, yuydum, ḳurtılduñ, işitdüñ, kezdüñ, ınanduñuz, ikrar ḳılduñuz; bildüm, çekdüm, almaduñ, virdüñ, alduñuz, ḳıġırduñuz, tutamaduñuz* gibi" (Korkmaz 1995: 117-118).

Zeynep Korkmaz makalesinde, iyelik kökenli şahıs ekleri içinde ele alınıp değerlendirilen ama aslında bir iyelik eki olmayan -k birinci çokluk şahıs ekinin, *Divanu Lugâti't-Türk'*te yer alan ve geçmiş zaman teşkil eden -dUk sıfat-fiil ekindeki "dU" ögesi ile -DI/-DU görülen geçmiş zaman ekinin birinci çokluk şahıs çekiminde karışması şeklinde oluştuğunu yukarıdaki açıklamalarla anlatmaktadır[3]. Araştırmacının konuyu *bulaşma (contamination)* terimi ile adlandırması gerekirdi.

3 Ali Fehmi Karamanlıoğlu da tıpkı Korkmaz gibi Eski Türkçedeki -mIz yerine -k geçmesini -dUk sıfat-fiil ekine bağlamaktadır (Karamanlıoğlu, 1994: 120). Konuyla ilgili daha farklı bir görüş ise Paşa Yavuzarslan'a aittir. Yavuzarslan'a göre, Oğuz grubu Türk dillerinde ve onun ağızlarında belirli geçmiş zaman eki üzerine gelen iyelik kökenli 1. çoğul morfeminden (-ImIz) farklı olarak, bir -k morfeminin varlığı tarihî metinlerde ve ağızlarda açıkça görülmektedir. Gramerciler bu -k morfemini, Eski Türkçe -DUk eylem sıfatından gelişmiş bir yapı olarak saysalar da, -k morfemi başlangıçtan beri Eski Oğuz Türkçesinin sözlü dilinde bulunmakla birlikte, Karahanlı yazı dilinin etkisiyle Oğuz grubu yazı dilinde ilkin kullanılmamış, daha sonra şart kipinden başlayarak diğer kiplerde de kullanım alanı kazanmıştır (Yavuzarslan 2011: 1964-1965).

Ayrıca Korkmaz'ın yukarıdaki izahına göre, -dUk sıfat-fiil ekindeki "dU" ögesinin değil, bizzat -dUk'un kendisinin görülen geçmiş zaman eki -DI/-DU ile karıştığının ifade edilmesini beklediğimizi belirtmek gerekir.

Buna göre, -dUk sıfat-fiili eki ile -DI/-DU geçmiş zaman ekleri *bulaşan şekiller,* görülen geçmiş zaman 1. çokluk şahıs çekimi -DI+k/-DU+k ise *bulaşma şekil*dir.

Zaten Korkmaz da yukarıdaki yazısından çok daha sonra yayımladığı gramerinde bu konuyu *bulaşma (contamination)* olarak şu şekilde izah etmektedir:

> "İyelik kökenli şahıs ekleri içinde ele alınıp incelenen birinci çokluk şahıs çekimindeki -k eki aslında bir iyelik eki değildir. Türkçenin tarihî devirlerinde bu şahıs için -mIz eki kullanıldığı hâlde, zamanla diğer bir geçmiş zaman eki olan ve bütün şahıslarda çekime giren -dUk (*Men ya kurduḳ* "Ben yay kurdum.", *Sekiz oġuz toḳuz tatar ḳalmaduḳ.* "Sekiz-Oğuz, Dokuz-Tatar kalmadı.) çokluk birinci şahıs ekindeki -k'nin *bulaşma (contamination)* yoluyla -DI geçmiş zaman kipine aktarılması, -k'yi çokluk çekiminde şahıs eki durumuna getirmiştir" (Korkmaz 2009: 572).

-sA (< -sAk) Dilek Eki ile -sA (< -sAr) Şart Ekinin Karışması

Korkmaz, aşağıya konumuzla ilgili bölümünü aldığımız *-sa/-se Dilek-Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var mıdır?* başlıklı yazısında şart kipi teşkil eden -sA (< -sAr) ile dilek kipi kuran -sA (< -sAk)'nın farklı ekler olduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

> "-sA şart kipi ile, -sA dilek kipine ait örnekleri sıralarken, bu eklerin çekiminde, sonradan şahıs ekleri bakımından da bir değişikliğe uğradığını ve zamir kaynaklı ekler yerine iyelik kaynaklı eklerin geçtiğini belirtmiştik. Bizce bu iki eki, aralarındaki görev ayrılığına rağmen birer şekil birliğine dönüştüren değişiklik burada başlamış olmalıdır. -dI geçmiş zaman eki ile -dUk sıfat-fiil kaynaklı geçmiş zaman eklerinin birbirine **karıştırılması** ve dil hafızasında -dUk partisip ekindeki -k'nin bir şahıs eki gibi kabulü, nasıl bu iki eki biribirine **karıştırmış** ise, -sA şart eki ile -sAk dilek eki de aynı şekilde biribirine **karıştırılmış** olmalıdır. -sAk ekindeki -k'nin belki de geçmiş zaman ekindeki -k'ye benzetilerek bir şahıs eki gibi kabul edilmesi dolayısıyla -sAk eki -sA-k şeklinde iki ayrı ek unsuruna ayrılmış ve bunun tabii bir sonucu olarak da -sA şart eki ile -sA dilek eki tek bir şekle dönüşmüştür. Dil hafızasındaki bu ayırım dolayısıyla eklerin çekim paradigmasında da bir değişiklik doğmuştur. Daha önce *bar-sa-men, bar-sa-sen, bar-sa ol* şeklinde, zamir kaynaklı şahıs ekleri ile çekime girerlerken, bundan sonra *bar-sa-m, bar-sa-ň, bar-sa, bar-sa-ḳ, bar-sa-ňız, bar-sa-lar* şekillerinde ve iyelik kaynaklı eklerle çekilmeye başlamışlardır" (Korkmaz 1995: 167).

Korkmaz, -sA şart ve dilek eklerinin 13. yüzyıl metinlerinden itibaren zamir kaynaklı şahıs ekleri yerine iyelik kaynaklı şahıs ekleri ile çekimlenmesinin sebebini -sA dilek kipinin -sA şart ekinden daha farklı yapıda olmasına bağlamaktadır. Araştırmacının belirttiğine göre; -sA dilek kipi eki, *Divan*'da geçen *Ol evge barıgsak ol* "O adam eve gitmek isteğindedir.", *Ol munda turugsak ol* "O burada kalmak dileğindedir." örneklerinde de yer alan -sAk ekine dayanmaktadır. Korkmaz, bu iki ekin tek bir -sA

ekine dönüşmesini "karışma, karıştırılma" ifadeleriyle açıklamaktadır[4]. Korkmaz'ın bu izaha göre burada bir *bulaşma*dan söz etmesi gerekirdi ve buna göre buradaki *bulaşma*da şart bildiren -sA (< -sAr) ile dilek bildiren -sA (< -sAk) eki *bulaşan şekiller,* bugün dilde kullanılan dilek-şart kipi eki -sA ise *bulaşma şekil*dir.

-mAdIn Zarf-Fiil Ekindeki "dIn" Ögesi ile -dIn Ayrılma Hâli Ekinin Karışması

Türkiye Türkçesindeki -madan/-meden < -maḍın < -meḍin Zarf-fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerinde başlıklı makalesinde Zeynep Korkmaz Eski Türkçedeki -mAdIn zarf-fiil ekinin yapısını şu şekilde açıklar: *-mA* (olumsuzluk eki) + *-d-* (yardımcı ses) + *-I* (zarf-fiil eki) + *-n* (zarf-fiil eki).

Korkmaz'ın -mAdIn > -mAdAn değişimi için değerlendirmesi ise şöyledir:

> "Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine -mAdIn şekli ile aktarılan bu zarf-fiil eki, Anadolu bölgesinde, ekteki -dIn ögesinin ayrılma hâli (ablativus) eki -dIn ve benzer öteki şekiller ile **karıştırılması** yüzünden zamanla -mAdIn > -mAdAn değişimine uğramış; bu değişimden de Türkiye Türkçesinin -mAdAn zarf-fiil eki ortaya çıkmıştır[5]" (Korkmaz 1995: 159).

-mADIn ekinin bu şekildeki izahı temel alındığında burada bir *bulaşma*dan söz edilmesi gerekirdi. Buna göre, -mAdIn zarf-fiil ekindeki "dIn" ögesi ile karıştırılan Eski Türkçenin ayrılma hâli eki -dIn *bulaşan şekiller,* -mAdAn zarf-fiil ekindeki -dAn ise *bulaşma şekil* olmalıydı.

4 -sA (< -sAr) ekinin yapısı hakkında başka görüşler de ortaya konmuştur. Söz konusu görüşler, Korkmaz'dan farklı olarak, çoğunlukla şart ve dilek bildiren eklerin birbirinden ayrı olmadığı yönündedir: Kuznetsov: -sA (< -sAr) (şart kipi) < sa- "say-" + -yu (ulaç) (Kuznetsov 1997: 248); Radloff: -sI (isim-fiil) + -r (sıfat-fiil) *(açsı(q) + ar > açsar* gibi) (Radloff 1897: 96); Ramstedt: -sA (fiil türetme eki) + -r (geniş zaman) (Ramstedt 1946: 120-126); Bang: sa- (saymak, sanmak, düşünmek, istemek) + -r (geniş zaman) (Bang 1923: 117); Kononov -sA (dilek-şart kipi) + -r (geniş zaman) (Kononov 1980: 91); Baskakov -Ig (fiil ismi) + -sA + -r (sıfat-fiil) (Baskakov 1953: 46). Bazin, ekin tasvir yardımcı fiili sa- "düşünmek, tasarlamak, hesaplamak"tan geldiğini kabul etmiştir (Bazin 1979: 60). Räsänen eki, -sA ~ -sI "bir şey istemek" < sa- "saymak, düşünmek, istemek, zannetmek" anlamlarına gelen bir fiile bağlamaktadır (Räsänen 1957). Clauson da eki sā- "saymak" fiiline dayandırmakta ve *sa:na-* fiilinin de bu kelimeyle ilgili olduğunu belirtmektedir (Clauson 1972: 781). Gadjiyeva, iki istek kipinin (-s + -a) birleşmesinden meydana geldiği düşüncesindedir (Gadjiyeva 1973: 329). Hamilton: -sar/-sär, -sa/-sä eki, istek ve dilek bildiren, soru ya da belirsizlik zamiriyle kullanıldığında ise olabilirlik ya da şart anlamı veren fiil ekidir (Hamilton 1998: 259). Görüldüğü gibi dil bilginleri -sAr şart ekini çoğunlukla "düşünmek, saymak" anlamlarındaki sa- fiiline dayandırmaktadırlar. Yine araştırmacıların büyük bölümü -sAr'ın -sA+ -r şeklinde iki unsurdan meydana geldiği görüşündedirler (Yaylagül 2002: 118-119).

5 -mADIn ekinin yapısıyla ilgili diğer görüşler şöyledir: Kuznetsov: -madan < bat- + I(n)/-A(n) (zarf-fiil) (Kuznetsov 1997: 230); Radloff: -ma (olumsuzluk) + -t (fiil ismi) + -n (vasıta hâli) (Radloff 1897: 94); Bang: -ma (olumsuzluk) + -t (fiil ismi) + -ı (iyelik eki) + -n (vasıta hâli) (Bang 1923: 129); Melioranskiy: -ma (olumsuzluk) + -tı(n) (zarf-fiil) (Melioranskiy 1989: 91); Thomsen (1896), Radloff (1897), Bang (1923), Samoyloviç (1916), Brockelmann (1954), Menges (1968): -ma (olumsuzluk) + -t (fiil ismi) + -ın (vasıta hâli); Benzing -ma (olumsuzluk eki) -d (fiilden isim yapan ek) + -tı (zarf eki) (Benzing 1952: 131); M. Ergin: -ma (olumsuzluk eki) -ma (isim-fiil eki) -dan (ayrılma hâli eki) > -madan (Ergin 2009: 343); Kononov: -matı eki için: -ma (olumsuzluk) + -tı (gerundiyum) + -n (instruktiv) (Kononov 1980: 130); E. R. Tenişev: -mAtI (gerundiyum) + -n (vasıta eki) (Tenişev 1988: 482); Ş. Tekin -mAtI < Toharca ma te "yoksa, -medikçe" (Tekin 2001: 52); Ramstedt: -ma (olumsuzluk eki) + -tı (gerundiyum eki) (Ramstedt 1952: 46); Swift: -ma (olumsuzluk eki) + -dan (ayrılma hâli eki) (Swift 1963: 167); T. Tekin: *e- (olumsuzluk fiili) + -m (isim-fiil eki) + -*tI(n) (gerundiyum eki) (Tekin 2010: 208), Mustafa Öner: -ma (olumsuzluk eki) + -tı (kalıplaşmış geçmiş zaman eki) + -n (vasıta eki) (Öner 1999: 8).

-vAn, -vAm, -vUz ile -yIn/-yUn, -yIm/-yUm, -yIz/-yUz Birinci Teklik ve Çokluk Şahıs Eklerinin Karışması

Zeynep Korkmaz'ın *Eski Anadolu Türkçesindeki -van/-ven -vuz/-vüz Şahıs ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları* başlıklı makalesinin konumuzla ilgili kısmı şu şekildedir:

> "-vAn, -vAm ve -vUz ekleri zamir kökenli (< *ben* ve *biz* TB) oldukları için bu devir metinlerinde geniş zaman, gelecek zaman, ikinci geçmiş zaman (öğrenilen geçmiş zaman) kiplerinde ve istisnai olarak da şart kipinde yer almışlardır. Bunlardan -r, -Ar, -Ur, -Ir ve -IsAr ekleri ile kurulan ve -r ile biten geniş ve gelecek zaman kipleri ile, -mIş ile kurulan ve sonu -ş ile biten ikinci geçmiş zaman dışında kalan bütün kiplerde, kip eki -A ünlüsü ile sonuçlanmaktadır. Bilindiği gibi eski bir -gA ekinden gelen -A kip ekleri, Eski Anadolu Türkçesinde yeni bir görev dallanmasına uğramış; gereklilik-dilek, dilek-emir, geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman kipleri kurabilen bir genişlik kazanmıştır. İşte v- > y- değişimi ile oluşmuş bulunan -yIn vb. ekler, çekimde büyük bir çoklukla, ya böyle ünlü ile biten ya da /r/, /ş/ ile biten kip ekleri sonuna gelmişlerdir. Birinci tipten olanlara gelenlerde ek başı /y/'sinin iki ünlü arasında kalması, ikinci tipten olanlara gelenlerde ise /r/, /ş/ gibi bol ünlü ünsüzlerden sonra ve hece başında yer almış bulunması, yukarıda üç madde hâlinde verdiğiniz **karıştırma** ve dayanıksızlığın başlıca etkenleri olmuştur.

İşte bu **karışma** ve etki yüzündendir ki v- > y- değişmesinden oluşmuş bulunan /y-/ sesi, eke dâhil bir temel ses olmaktan çıkarılıp, bir yardımcı ve koruyucu ses olarak kabul edilmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da, ünsüz ile biten kiplerde kendiliğinden atılmış; böylece -In, -Im ve -Uz eklerinin oluşmasına yol açmıştır[6]. Eklerin isimlerden fiilleştirilen (cevher fiili, verbum substantivum) türlü kelimelerdeki kullanılışı da buna göre ayarlanmış olmalıdır" (Korkmaz 1995: 125).

Korkmaz bundan sonra Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde /y-/ sesini ekin yapısı içinde bir ses olarak kabul ettirecek örnekler bulunmadığını, fakat kimi Anadolu ağızlarında, aradan geçen bunca zaman ayrılığına rağmen, hâlâ kullanılmakta olduğunu şu örneklerle göstermektedir:

Birinci teklik şahıs eki ile:

Ben bi pâdişah gızıyın, ***asilyin, temüzyün*** *deye.* (Bartın)
Şinci çoban ben ***gaçakyın****, ben bi gaçak* ***çobanyın*** *deya.* (Bartın)
Ben aslında garı ***deyilyin erkekyin*** *demiş.* (Bartın)
Birinci çokluk şahıs eki ile:
Hepimiz ***tamamyuz****.* (Bartın)
Orta ***mehelledenyüz*** *bîz.* (Bartın)
Leşberyüz *bîz.* (Aşağıköy)
Hoca nedü bilemeyüz, biz ***koydenyüz****.* (Darıören)
Bartından ***deyilyüz*** *biz Arıt Garakoy* ***Şehlerdenyüz*** (Şehler köyü) (Korkmaz 1995: 125-126).

6 Benzer bir izahı Ahmet B. Ercilasun da yapmaktadır: "Batı Türkçesi fiil çekimini, Doğu Türkçesi fiil çekiminden ayıran temel sebep, Oğuzların *ben* ve *biz* şahıs eklerini -men ve -miz yapmamalarıdır. Eğer Oğuzlar da b'yi m'ye çevirmiş olsalardı; m, v'ye dönemeyeceği için bugünkü 1. şahıs ekleri ortaya çıkamayacak, diğer Türklerde olduğu gibi m'li biçimler devam edecekti. Ana Oğuz Türkçesinde *ben* ve *biz*'de b korunduğu içindir ki önce v'ye dönmüş, sonra da erimiş ve -Am > -Um > -Xm; -Uz > -Xz biçimleri ortaya çıkmıştır" (Ercilasun 2005: 460).

Bütün bunlara göre, Eski Anadolu Türkçesi döneminde -vAn, -vAm, -vUz birinci teklik ve çokluk şahıs ekleri /v-/ > /y-/ değişimi ile o dönemde -yIn, -yIm, -yUz biçimlerinin oluşmasına zemin hazırlamış ve zaman içerisinde /y-/ sesi eke dâhil bir ses olmaktan çıkıp bir yardımcı/koruyucu ses durumuna geçmiştir. Bundan sonraki aşamada /y-/ sesi ünsüz ile biten kip çekimlerinde kendiliğinden atılmış ve böylelikle -In, -Im ve -Uz eklerinin meydana gelmesine imkân sağlamıştır. Bütün bu açıklamalardan sonra Korkmaz, yukarıda anlattığı hadiseyi *bulaşma* olarak isimlendirmeliydi. Buna göre, -vAn, -vAm, -vUz ile bunların /v-/ > /y-/ değişimi ile oluşan biçimleri -yIn/-yUn, -yIm/-yUm, -yIz/-yUz biçimleri *bulaşan şekiller,* (*y* yardımcı/koruyucu ses + -In/-Un, -Im/-Um ve -Iz/-Uz) şeklinde kullanılan birinci teklik ve çokluk şahıs ekleri ise *bulaşma şekiller*dir.

sen Zamiri ve -sIn/-sUn Ekleriyle Yapılan İkinci Teklik Şahıs Çekimleri ile -ñ İyelik Kökenli Teklik İkinci Şahıs Ekinin Karışması

Zeynep Korkmaz'ın *Eski Anadolu Türkçesindeki -van/-ven -vuz/-vüz Şahıs ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları* adlı yazısındaki konumuzla ilgili başka bir değerlendirmesini buraya alıyoruz;

> "(...) Sultan Veled'in manzumelerinde ve *Behcetü'l-Hadaik fi Mev'izetü'l-Halâik* gibi eserlerde *sen* ve -sIn eklerine paralel olarak -sAñ, -sIñ eklerinin de yer aldığı görülüyor. Sonuncuların son seslerinde ortaya çıkan genzelleşme, şüphesiz bu eklerin iyelik eklerinden gelen ikinci şahıs teklik eki -ñ'ye benzetilmesinden doğmuştur. Sonuç da şahıs zamirlerinden gelen -sAn, -sIn ekleri ile iyelik eki -ñ'nin **kaynaşması** şeklinde ortaya çıkmıştır: *birür-señ* 'veriyorsun', *buyurur-sañ* 'buyuruyorsun', *diler mi-señ* 'diler misin?', *bilür mü-señ*; *sen bay-sıñ, sen beg-siñ, ger sen dilemez-sen, kim bini delü ede-siñ* vb.
>
> *Behcetü'l-Hadaik'* teki -sAñ eki, *sen* zamirine karşı oldukça kabarık bir oranda yer almıştır. -sIñ ve -sUñ ekleri ise -sAñ'dan daha az gelişmiştir. İkinci şahıs teklik ekindeki **karışmayı** *Mantıku't-tayr, Süheyl ü Nevbahar, Kelile Dimne, Dede Korkut* vb. eserlerde bulamamaktayız. Demek oluyor ki, bu **karışma**, *Behcetü'l-Hadaik*'teki nispeten genişlemiş durumuna rağmen, Eski Anadolu Türkçesi için daha yeni başlamış zayıf bir eğilim olarak kabul edilebilir. İkinci şahıs çokluk ekinde ise, bu **karışma** daha hiç başlamamıştır. İkinci şahıs teklik eki -sIñ'ın yazıya da aktarılan belirmiş bir durum kazanması, Eski Anadolu Türkçesinin son ve Osmanlıcanın başlangıç devrine rastlar. Bu devirde ikinci şahıs çokluk eki -sIz da, bir yandan teklik biçimi -sIñ ekinin bir yandan da -dIñIz, -sAñIz gibi geçmiş zaman ve şart kipi çekimlerinin etkileri altında kalarak karma -sIñIz şekline dönüşmüştür. Ancak, söz konusu ekler zamanla uğradıkları yeni gelişmeler ve Türkiye Türkçesinde yürürlükte olan ñ > n değişimi dolayısıyla genzelliklerini yitirerek -sIn, -sInIz biçimlerine dönmüşlerdir. Bu eklerin bir de dudak benzeşmesine göre yuvarlak -sUn, -sUnUz biçimleri ortaya çıkmıştır.
>
> Yukarıda sözünü ettiğimiz şahıs zamiri iyelik eki **karışmasından** türemiş **karma ekler** ise, Anadolu'nun konuşma dilinde canlılığını yitirmemiş, Anadolu ağızlarında pek yeğin olarak bu güne kadar süregelmiştir.

> Yaşayan Türkiye dışı lehçelerden de şahıs zamirleri ile iyelik eki **karışmasından** oluşmuş ikinci şahıs teklik veya çokluk eklerini kullananlar vardır (Korkmaz 1995: 116-117).

Bilindiği üzere, şahıs eklerinin bir öbeği şahıs zamiri kökenlidir. Mesela, *sen* zamiri bugün yerini kendinden gelişmiş -sIn/-sUn ekine bırakmıştır. Korkmaz'ın yukarıda örnekler getirdiği Eski Anadolu Türkçesi döneminde *sen* şahıs zamiri ile yapılan çekimler görülmekle birlikte zamirin ekleşmesi oldukça yaygın bir hâl almıştır: *aç-a sen, ağ-a sen, gel-e sen, bul-a siz, bil-e siz* yanında *gör-ür-sin, id-iser-sin, daşın-a-sın, bul-a-sın, al-a-sın, ko-r-sın, aglat-mış-sın, ko-mış-sın* gibi. Korkmaz'ın izahı temel alındığında, Sultan Veled'in manzumeleri ve *Behcetü'l-Hadaik fi Mev'izetü'l-Halâik*'te *sen* ve -sIn/-sUn yanında kullanılan -sAñ ve -sIñ/-sUñ biçimleri *bulaşma (contamination)* sonucu oluşmuş şekillerdir. Burada, *sen* zamiri, -sIn/-sUn ekleri ile iyelik kökenli ikinci teklik şahıs eki -ñ *bulaşan şekiller,* -sAñ ve -sIñ/-sUñ ise *bulaşma şekiller*dir.

-sIn/-sUn ve -sInlAr/-sUnlAr Emir Teklik ve Çokluk Üçüncü Şahıs Ekleri ile -ñ İyelik Kökenli Teklik İkinci Şahıs Ekinin Karışması

Eski Anadolu Türkçesindeki -van/-ven -vuz/-vüz Şahıs ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları adlı yazıdaki bir başka görüş ise şöyledir:

> "Anadolu ağızlarındaki -sIñ, -sUñ, -sIñlAr, -sUñlAr biçimlerindeki emir ekleri de (*İyer benim dedi'lerimi alırseñ gemileriñ* ***yellensiñ****, almasseñ gemileriñ* ***dursuñ***. Denizli-Acıpayam vb.) eski -sUn ekinin, iyelik asıllı teklik ikinci şahıs eki -ñ ile **karışmasından** oluşmuş görünüyor" (Korkmaz 1995: 117).

Korkmaz, Anadolu ağızlarında söz konusu *bulaşma*yı iyelik kökenli ikinci teklik şahıs eki -ñ'ye bağlamıştır. Yukarıdaki izah esas alındığında burada bir *bulaşma*dan bahsedilmesi gerekiyordu. Buna göre, -sIn/-sUn, -sInlAr/-sUnlAr emir ekleri ile iyelik kökenli teklik ikinci şahıs eki -ñ *bulaşan şekiller,* -sIñ, -sUñ, -sIñlAr, -sUñlAr biçimleri ise *bulaşma şekiller*dir.

-lI...-lI Birliktelik/Bağlama Eki ile -lI/-lU (< -lIg) İsimden İsim Yapma Ekinin Karışması

Türk Dil Bilgisi'nde Muharrem Ergin, -lI/-lU...-lI/-lU şeklindeki isimden isim yapma ekini anlatırken konumuzla ilgili olarak şu açıklamaları yapmaktadır:

> "Türkçede eskiden beri görülen ve birbirine yakın, iki kelimede çift olarak kullanılan bu ek bir arada bulunma ifade eder. İki nesnenin bir arada bulunduğunu, iki nesnenin beraber olduğunu, kısacası iki nesnenin meydana getirdiği topluluğu ifade eder. Yani iki nesne, iki isim arasında bir bağ vazifesi görür. Aşağı yukarı "ve" manasına gelir. Eski Türkçede bu ek *teñrili yirli* 'gök ve yer, gök yer birlikte', *begli budunlu* 'bey ve halk, bey halk bir arada, bey ve halk topluluğu', *edgüli ayıglı* "iyi ve kötü, iyi kötü bir arada, iyili kötülü' gibi misallerde açık bir surette görülmektedir. Batı Türkçesine gelince bu ek sıfat eki ile karışmıştır. Batı Türkçesinde g ve ğ'sı düşen sıfat eki ile bu ek arasında şekil bakımından

> bir fark kalmamış, bunun neticesinde fonksiyonları da birbirine **karışmıştır.** Gerçekten *irili ufaklı, analı babalı, geceli gündüzlü, sağlı sollu, inceli kalınlı, büyüklü küçüklü* gibi misallerde hem topluluk, beraberlik eki, hem de sıfat eki ifadesi vardır. Aslında böyle çift misallerdeki ekin topluluk, beraberlik eki olduğu muhakkaktır. Fakat dediğimiz gibi Batı Türkçesinde bu ek sıfat eki zannedilerek onunla **karıştırılmıştır.** Eski Türkçede ek vokal uyumuna bağlı idi. Batı Türkçesinde ise tabii, **karıştırıldığı** sıfat ekinden farksız bir seyir takip etmiştir. Yani Eski Anadolu Türkçesinde yalnız yuvarlak vokalli olmuş, ondan sonra yeni devirlerde vokal uyumuna bağlanarak kullanılagelmiştir" (Ergin 2009: 172-173).

Burada *teñrili yirli* "gök ve yer", *tünli künli* "gece ve gündüz", *edgüli ayıglı* "iyi ve kötü", *toruk bukalı semiz bukalı* "zayıf boğalar ve semiz boğalar" örneklerinde karşımıza çıkan Eski Türkçenin birliktelik/bağlama eki -lI...-lI'nın sonraları *kadınlı erkekli, saçlı sakallı, altlı üstlü, anlı şanlı, evli barklı, irili ufaklı, büyüklü küçüklü, analı babalı, geceli gündüzlü, sağlı sollu, inceli kalınlı* gibi kullanımlarda isimden isim yapma eki -lI/-lU (< -lIg) ile karıştığı düşünülmektedir. Buna göre Ergin'in konuyu *bulaşma (contamination)* ile açıklaması beklenirdi. Birliktelik eki -lI...-lI ile -lI/-lU (< -lIg) isimden isim yapma eki *bulaşan şekiller,* bugün dilde kullanılan *isim + -lI/-lU ... isim + -lI/-lU* yapısındaki biçimler ise *bulaşma şekiller* olarak değerlendirilebilir.

/t/ Ünsüzüyle Biten Kelimeler ile -Ur Fiilden Fiil Yapma Ekinin Karışması

Necmettin Hacıeminğlu *Karahanlı Türkçesi Grameri*'nde -DIr/-DUr ekinin oluşumuyla ilgili iki görüşten bahsetmektedir:

> "Esasen geçişli ve ettirgen fiiller teşkil eden -t- eki, muhtemelen, ya heceleme esnasındaki **yanlış bölünme** sebebiyle (*art-ur-* "artırmak" fiilinin *ar-tur-* şeklinde hecelenmesi gibi) yahut da ettirgenlik görevi aşınan ekin üzerine yeniden aynı anlamdaki -Ur- ekinin gelmesiyle teşekkül etmiştir[7]. Mesela *tamıt-* 'damlatmak' *tamıt-ur-* > *tam-tur-* 'damlatmak' gibi. Bu ek, fiil tabanının son sesine göre, -dUr- şeklini de almıştır: *keldür-, kondur-, köründür-* 'göstermek'*, kültür-, satur-* 'saydırmak' " (Hacıeminoğlu 2003: 145-146).

-DIr/-DUr ettirgenlik ekinin yapısını Necmettin Hacıeminoğlu, *art-ur-* > *ar-tur-* örneğinde olduğu gibi **yanlış bölünme**yle de açıklamaktadır. Buna göre, Hacıeminoğlu'nun burada bir *bulaşma*dan bahsetmesi gerekirdi ve *bulaşma*nın unsurları da şöyle olmalıydı: -Ur ettirgenlik eki ile bu eki alan *art-ur-* gibi biçimlerin *ar-tur-* şeklinde hecelenmesiyle oluşan "tur" ögesi *bulaşan şekiller,* -DIr/-DUr ettirgenlik eki ise *bulaşma şekil.*

/ş/ Ünsüzüyle Biten Kelimeler ile -Ar İsimden İsim Yapma (Üleştirme) Ekinin Karışması

Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)'nde Zeynep Korkmaz -şAr üleştirme ekini şöyle izah etmektedir:

7 Araştırmacıların çoğu -DXr ekinin -(X)t + (X)r şeklinde iki morfemden oluştuğu düşüncesindedirler (Zajaczkowski 1935: 122, Kononov 1960: 194, Kormuşin 1968: 8). Kuznetsov ise bu eki tur- "dur-" fiiline bağlamaktadır: -tır- (< -tur-) (ettirgen çatı) < tur- "dur-" (Kuznetsov 1997: 248).

> "+Ar eki, asıl sayılardan üleştirme sıfatları türeten bir ektir. Asıl sayı adı niteliğindeki bütün sayılara gelebilir: *birer* (elma), *üçer* (önlük), *dokuzar, onar, on beşer, yüzer, biner* gibi. *beşer* kelimesindeki hece bölünmesinde +şer biçimine girmiş ve bir istisna olarak ünlü ile sonuçlanan sayı adlarına +şer olarak gelmiştir[8]: *ikişer* (kilo), *altışar* (kişi), *yedişer, on ikişer, yirmişer, otuz altışar, ellişer* vb. *yarımşar* kelimesinde de ek, bir ünsüzden sonraya da gelmiştir" (Korkmaz 2009: 35).

Türkçede üleştirme sayı sıfatları yapan ek -Ar'dır. Korkmaz'a göre -şAr biçimi yanlış hece bölünmesi ile ortaya çıkmıştır. Buna göre, -Ar eki ile bu ekin getirildiği *be-şer*deki "şer" ögesi *bulaşan şekiller,* -şAr üleştirme eki ise *bulaşma şekil*dir.

/s/ Ünsüzüyle Biten Kelimeler ile -I/-U İyelik Üçüncü Teklik Şahıs Ekinin Karışması

-sI/-sU iyelik üçüncü teklik şahıs ekiyle ilgili olarak Muharrem Ergin, gramerinde şu izahı yapmaktadır:

> "(...) Teklik üçüncü şahıs iyelik eki konsonantla biten kelimeler için -I, -U; *su* ve *ne* hariç, vokalle bitenler için -sI, -sU'dur. Aslında bu şahıs iyelik ekinin -I olduğu ve bu -I'nın /s/'yi ve /s/ ile biten bir kelimenin sonundan **yanlış bir hece bölünmesi** neticesinde alarak eke karıştığı anlaşılmaktadır[9]. Fakat bu, Türkçenin bilinmeyen devirlerinde olmuş, bilinen devirlerde başlangıçtan beri -I ve -sI yan yana kullanılagelmiştir" (Ergin 2009: 223).

Ergin'e göre -I/-U iyelik üçüncü teklik şahıs ekleridir. -I/-U, /s/'yi /s/ ile biten bir kelimeden yanlış hece bölünmesi sonucunda almış ve böylelikle -sI/-sU biçimleri ortaya çıkmıştır. Ergin'in burada izahını *bulaşma* terimiyle isimlendirmesi gerekirdi. *Bulaşma*da (iyelik üçüncü teklik şahıs eki -I/-U) ile (sonu /s/ ünsüzü ile biten kelime + iyelik üçüncü teklik şahıs eki -I/-U) almış biçimler *bulaşan şekiller,* -sI/-sU iyelik üçüncü teklik şahıs eki ise *bulaşma şekil* olarak değerlendirilebilir.

8 Birçok araştırmacı -şAr ekinin yanlış ayrıştırım sebebiyle ve *beş-er*'in etkisiyle ortaya çıktığını ifade etmektedirler (Samoyloviç 1916: 50, Bang 1918: 526, Kononov 1954: 278, Räsänen 1957: 87, Şçerbak 1977: 154, Tekin 2003: 136, Ergin 2009: 170, Banguoğlu 1995: 355). Ekin yapısıyla ilgili diğer görüşler şöyledir: Tenişev, üleştirme sayılarındaki +*ş, +*r, +*l eklerinin çokluk, +Ar ekinin ise topluluk bildiren ek olduğu görüşündedir (Tenişev 1988: 195). Kononov, -şAr ekini -ış- (isimden fiil yapma eki) + -ar (geniş zaman eki) eki (Kononov 1954: 279), Kuznetsov ise -(ş)ar (üleştirme sayıları) < sa- "say-" + -yu (ulaç) (Kuznetsov 1997: 248) şeklinde izah etmektedir.

9 Doerfer'e göre 3. kişi iyelik eki aslında yalnızca -sI'dır. Bu ekin -I türü, /s/ ve /z/ ile biten isimlere eklenmesi ve ikiz /s/ ünsüzünün daha sonra tekleşmesi ile ortaya çıkmıştır: **kes-si* "parçası" > *kes-i, *köz-si* "gözü" > *köz-i* (Doerfer 1976: 42). Ramstedt ve Pritsak /s/ foneminin Moğolcada ünlü ile biten isimlere eklenen çokluk eki *(eme-s* "kadınlar, dişiler) -s ile aynı ek olduğunu düşünmektedir (Ramstedt 1952: 69, Pritsak 1957, 140-143). Menges'e göre 3. kişi iyelik eki -sI, -I'nın bir türü olmayıp tümüyle ayrı bir ektir. Buradaki /s/ fonemi kaynaştırma sesi değil, belki de çok eski bir işaret zamirinin ön sesidir ve Ural dillerinde yaşayan 3. kişi zamiri ile aynıdır (ör. Fince *hen "o"* < **sen*) (Menges 1968: 114). Talat Tekin, 3. kişi iyelik ekini Ana Altay dilindeki 3. kişi zamiri *in*'e bağlamaktadır. Tekin, 3. kişi iyelik ekinden sonra gelen /s/ foneminin heceleme ya da yanlış çözüm sonucu eke dâhil olduğunu ise şöyle izah etmektedir: "Moğolcada ünlü ile biten akrabalık adlarına eklenen çokluk eki '-s' (*aga-s* 'ağabeyler', *yeke-s* 'büyükler', *eme-s* 'kadınlar, dişiler' vb.) çok eski dönemde Türkçede de var olmuş olabilir: *ini-s* 'erkek kardeşler', *eçi-s* 'ağabeyler', *eke-s* 'ablalar' vb. Çokluk ya da topluluk eki almış bu gibi isimlere 3. kişi iyelik eki eklenince heceleme sonucu '-s' morfemi eke dâhil edilmiş olabilir: *inis-i* > *ini-si, eçis-i* > *eçi-si, ekes-i* > *eke-si* vb. İşte bu düşüncelerle, 3. kişi iyelik ekinden önce türeyen /s/ morfeminin, aslında, Moğolcada olduğu gibi, Ana Türkçede de mevcut olan fakat daha sonra kullanıştan düşen çokluk eki '-s'nin kalıntısı olduğu görüşündeyiz" (Tekin 2013: 118-121). Görüldüğü gibi Tekin, 3. kişi iyelik ekinden önce türeyen /s/ foneminin, aslında, Moğolcada olduğu gibi, Ana Türkçede de mevcut olan fakat daha sonra kullanıştan düşen çokluk eki -s'nin kalıntısı olduğunu düşünmektedir. Bazı araştırmacılar ise iyelik eklerinin şahıs zamirlerinden ortaya çıktığını düşünmektedirler (Eker, 2002: 281, Karaağaç 2012: 327, Sçerbak, 1977: 79).

-/n/ Ünsüzüyle Biten Kelimeler ile -In/-Un İlgi Hâli Ekinin Karışması

Türk Dil Bilgisi'nde **yanlış hece bölünmesi** ile izah edilen eklerden biri de -nIn/-nUn ilgi hâlidir. Muharrem Ergin, aslında ekin sadece ünlüyle başlayan şekillerinin bulunduğunu, ünsüzle başlayan şekillerindeki n'yi ekin, **hece bölünmesi** neticesinde zamirlerden aldığını (*me-niñ, se-niñ* örneklerinde olduğu gibi) ifade etmektedir[10] (Ergin 2005: 230).

Ergin, aslında burada farkında olmadan konuyu *bulaşma* ile izah etmekte, fakat adını koymamaktadır. Ergin'in izahının adını *bulaşma (contamination)* olarak koyması beklenirdi. Buna göre, -Iñ ekiyle bu ekin getirildiği *me-niñ, se-niñ* gibi biçimlerdeki "niñ" ögesi *bulaşan şekiller,* -nIñ/-nUñ ilgi hâli eki ise *bulaşma şekil*dir.

Sonuç

Türk gramerinde yeterli derecede ele alınıp incelenmeyen *bulaşma (contamination),* bazı kaynaklarda *örnekseme* ile karıştırılmaktadır. *Bulaşma (contamination)* ile *örnekseme (anology)* birbirinden farklı kavramlardır.

Makalede yukarıda ele alınan ve araştırmacıların "karışma, karıştırılma, yanlış hece bölünmesi, yanlış çözümleme" gibi ifadelerle açıkladığı eklerin *bulaşma (contamination)* neticesinde oluştuğundan söz edilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Konuyla ilgili sınırlı sayıdaki bilimsel yayında çoğunlukla kelime düzeyinde ele alınan *bulaşma (contamination)*, yalnız kelime değil ekler bağlamında da dil bilginlerince işlenmeli ve başka örnekler de ortaya konmak suretiyle konu tüm yönleriyle incelenmelidir.

Kaynakça

BANG, Willie (1918). "Beiträge zur türkischen Wortforschung", *Turan,* No: 9/10, s. 516-540.

BANG, Willie (1923). "Das negative Verbum der Turksprachen", *SPAW*, S. XVII, Berlin, s. 114-131.

BANGUOĞLU, Tahsin (1995). *Türkçenin Grameri,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BASKAKOV, Nikolay A. (1953). "Voprosu o Proisĥojdenii Uslovnoy Formı na -sa/-se v Tyurkskih Yazıkah", *Akademiku V. A. Gordlevskomu k Yego 75-letiyu Sbornik statey,* Moskova, s. 35-63.

BAZIN, Louis (1979). "Türk Dillerinin Müşterek Tarafları ve Temayülleri", *Tarihî Türk Şiveleri* (Çev. Mehmet AKALIN)*,* Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 15-29.

BENZING, Johannes (1952). "Der Aorist im Türkischen", *UAjb 24,* 1-2, s. 130-132.

BROCKELMANN, Carl (1954). *Osttürkische Grammatik der İslamischen Literatur-Sprachen Mitteittelasiens,* Leiden: E. J. Brill.

CLAUSON, Sir Gerard, (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish,* London: Oxford at the Clarendon Press.

10 Ekin yapısıyla ilgili başka görüşler şu şekildedir: Radloff ve Kononov: -n (zamir menşeli ek) + -(ı)n (iyelik anlamındaki ek) (Radloff 1897: 61, Kononov 1980: 161); Kuznetsov: -nın (ilgi hâli) < nen "mal" (Kuznetsov 1997: 248); Doerfer: -(n)Iŋ < -g (belirtme hâli) + -n (iyelikten sonra gelen belirtme hâli) Ör. *biziŋ "bizim"* < *biz-in-g* (Doerfer 1993: 147-148); Ramstedt, Poppe: -ïŋ/-iŋ < Genel Altayca *-n (ilgi hâli eki) (Ramstedt 1952: 25, Poppe 1955: 187). Talat Tekin, Ramstedt'e katıldığını ve ilgi hâli ekinin aslının -(I)n olduğunu söyler. *qayan-ïŋ-ïn sab-i-n* "senin kağanının sözleri" (KT S 9). Tekin'e göre bu örnekte olduğu gibi ilgi hâli ekinin en eski asli şekli Orhon Türkçesindeki gibi en azından ikinci kişi iyelik ekinden sonra hâlâ korunmaktaydı (Tekin 2013: 159).

DOERFER, Gerhard (1976). "Proto-Turkic: Reconstruction Problems", *TDAY Belleten 1975-1976,* Ankara, s. 1-59.

DOERFER, Gerhard (1993). *Versuch einer linguistischen Datierung älterer osttürkischer Texte,* Wiesbaden: Harrassowitz.

EKER, Süer (2002). *Çağdaş Türk Dili,* İstanbul: Grafiker Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet B. (2005). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi,* Ankara: Akçağ Yayınları.

ERCİLASUN, Ahmet B. (2015). "Oğuz Adının Etimolojisi", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* Ankara, s. 15-20.

ERGİN, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi,* İstanbul: Bayrak Basım Yayım Dağıtım.

GADJIYEVA, Ninel Z. (1973). *Osnovniye Puti Razvitiya Sintaksiçeskoy Strukturı Tyurkskih Yazıkov,* Moskova: Nauka.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2003). *Karahanlı Türkçesi Grameri,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

HAMILTON, James R. (1998). *İyi ve Kötü Prens Hikâyesi* (Çev. Vedat KÖKEN), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARAAĞAÇ, Günay (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi,* Ankara: Akçağ Yayınları.

KARAAĞAÇ, Günay (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARAMANLIOĞLU, Ali F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KONONOV, Andrey N. (1954). "Tyurkskiye Etimologii", *Uçenıye Zapiski LGU,* No: 179/4, s. 268-280.

KONONOV, Andrey N. (1960). *Grammatika Sovremennogo Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka,* Moskova-Leningrad.

KONONOV, Andrey N. (1980). *Grammatika Yazıka Türkskih Runiçeskih Pamyatnikov VII-IX vekov.* Leningrad.

KORKMAZ, Zeynep (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORMUŞIN, Igor V. (1968). *Kategoriya Kauzativnosti v Altayskih Yazıkah,* Leningrad: AKD.

KUZNETSOV, Petro İ. (1997). "Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair", *TDAY Belleten 1995,* Ankara, s. 193-262.

MELIORANSKIY, Platon M. (1990). "Pamyatnik v chest' Kyul-Tegina", *Zapiski Vostochnogo Otdeleniya Russkogo Arkheologicheskogo Obschestva,* T. XII, Vol. II-III, St. Petersburg, s. 1-140.

MENGES, Karl H. (1968). *The Turkic Languages and Peoples,* Wiesbaden: Harrassowitz.

ÖNER, Mustafa (1999). "-matı Gerindiumu Hakkında", *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996 Bildiriler Kitabı,* Ankara, s. 833-840.

ÖNER, Mustafa (2010). "Türkçede Fransızca Örnekseme ile Yaratılan Sözler", *Türk Dili,* S. 708, Ankara, s. 483-491.

POPPE, Nicholas (1955). *Introduction to Mongolian Comparative Studies,* Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.

PRITSAK, Omeljan (1957). "Tschuwaschische Pluralsuffixe", *Studia Altaica,* Wiesbaden, s. 137-155.

RADLOFF, Wilhelm (1897). *Die Alttürkischen Inschriften der Mongolei,* St. Petersburg: l'Académie imp. des sciences.

RAMSTEDT, Gustaf J. (1946). "Zum türkischen Konditional", *Finnisch Uigurische Forschungen,* S. XXIX/1-3, s. 120-126.

RAMSTEDT, Gustaf J. (1952). *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft I, Lautlehre,* Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

RÄSÄNEN, Martti, (1957). *Materialien Zur Morphologie der Türkischen Sprachen,* Helsinki: Studia Orientalia Fennica.

SAMOYLOVIÇ, Aleksandr N. (1916). *Opıt Kratkoy Krımsko-Tatarskoy Grammatiki,* St. Petersburg.

SWIFT, Lloyd B. (1963). *A Reference Grammar of Modern Turkish,* Bloomington: Indiana University Publication.

ŞÇERBAK, Aleksandr M. (1977). *Oçerki po Sravnitelnoy Morfologii Tyurkskih Yazıkov,* Leningrad: Nauka.

TEKİN, Şinasi (2001). *İştikakçının Köşesi, Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler,* İstanbul: Simurg Yayınları.

TEKİN, Talat (2003). "Türkçe /ş/, Çuvaşça /ś/ ve Moğolca /ç/", *Makaleler I: Altayistik* (Haz. Emine YILMAZ ve Nurettin DEMİR), Ankara: Grafiker Yayınları, s. 235-240.

TEKİN, Talat (2010). "-mAtI(n) Gerundiumu Üzerine" (Çev. Ümit Özgür DEMİRCİ), *Dil Araştırmaları,* S. 6, s. 203-210.

TEKİN, Talat (2013). "Türkçe İlgi Hâli Ekinin Kökeni Üzerine" (Çev. Gökçen BİLGİN), *Dil Araştırmaları,* S. 13, s. 157-162.

TENİŞEV, Edhem R. (1988). *Sravnitel'no-Istoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov: Morfologiya,* Moskova: Nauka.

THOMSEN, Vilhelm (1896). *Inscriptions de I'Orkhon déchiffrées,* Helsingfors: Mémories de la Société Finno-ougrienne.

TOPALOĞLU, Ahmet (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: Ötüken Yayınları.

TÜRK DİL KURUMU (1949). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TÜRKMEN, Seyfullah (2009). "Aynılaşmış Kelimeler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* S. 4/4, s. 968-977.

ÜÇOK, Necip (2004). *Genel Dilbilim (Lengüistik),* İstanbul: Multilingual Yayınları.

VARDAR, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: Multilingual Yayınları.

YAVUZARSLAN, Paşa (2011). "Türk Dilinde Kişi Eklerinin Tarihsel Gelişimi ve Değişimi", *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı,* Ankara, s. 1953-1966.

YAYLAGÜL, Özen (2002). *Türk Dilinde -sA(r)'lı Kuruluşlar* (Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ZAJACZKOWSKI, Ananiasz (1935). *Sufiksy İmienne i Czasownikowe w Jezyku Zachodnio-karaimskim,* Krakow: Nakładem Polskiej Akademji Umiejetności.